

REZULTATI KVALITATIVNOG ISTRAŽIVANJA

Analiza mehanizama i načini saradnje upravljača zaštićenih područja sa lokalnim zajednicama

Sadržaj

1. Uvod	4
2. Metodologija	5
3. Rezultati istraživanja	7
3.1. Intervjui sa direktorima	7
3.1.1. Odnos između nacionalnih parkova i lokalnih zajednica	7
3.1.2. Funkcionisanje socio-ekonomskog foruma	12
3.2. Preporuke	14
4. Intervjui sa članovima socio-ekonomskih foruma.....	17
4.1. Kontekst socio-ekonomskih foruma u nacionalnim parkovima.....	17
4.2. Uloga lokalnih aktera i institucija	18
4.3. Upravljanje i institucionalne prepreke	19
4.4. Uloga turizma u socio-ekonomskim forumima.....	21
4.5. Zaključak i preporuke za poboljšanje.....	22

Kvalitativno istraživanje: „*Analiza mehanizama i načini saradnje upravljača zaštićenih područja sa lokalnim zajednicama*“ sprovedeno je u okviru projekta „*Osnaživanje lokalnih zajednica za održivo upravljanje zaštićenim područjima u Crnoj Gori*“ koje sprovode Parkovi Dinarida – Mreža zaštićenih područja Dinarida. Projekat je podržan u okviru programa **Podržani=Osnaženi**, koji realizuje Fond za aktivno građanstvo u partnerstvu sa Zakladom za razvoj lokalne zajednice „Slagalica“ iz Hrvatske. Program finansira Evropska unija, a kofinansira Ministarstvo javne uprave.

1. Uvod

Nacionalni parkovi i parkovi prirode predstavljaju ključna područja očuvanja biološke raznovrsnosti, prirodnih esursa i kulturno-istorijskog nasljeđa, a ujedno predstavljaju i važan potencijal za održivi razvoj lokalnih zajednica. Shvatajući sveukupan značaj ovih područja, u okviru ovog projekta sprovedeno je istraživanje u vidu intervjua sa direktorima nacionalnih parkova i parkova prirode, kao i članovima socio-ekonomskih foruma, predstavnicima različitih zainteresovanih strana unutar lokalne zajednice, a sve sa ciljem dubljeg razumijevanja percepcija o funkcionisanju socio-ekonomskih foruma, uloge ovih tijela u upravljanju i razvoju zaštićenih područja, te o odnosima upravljačkih struktura parkova i lokalnih zajednica u Crnoj Gori. Razumijevanje ovih dinamika je od izuzetne važnosti jer ono daje uvid u izazove, mogućnosti, ali i u sveukupnu dinamičku saradnje između ključnih aktera u upravljanju zaštićenim prirodnim dobrima.

U ovom smislu, poseban fokus stavljen je na funkcionisanje socio-ekonomskih foruma, koji su zamišljeni kao platforme za dijalog, saradnju i uključivanje lokalnog stanovništva u donošenje odluka koje se tiču održivog upravljanja prostorom i resursima u okviru zaštićenih područja. Učešće lokalne zajednice u upravljanju zaštićenim područjima je ključno jer doprinosi očuvanju prirodnih resursa na održiv i inkluzivan način. Ljudi koji žive u blizini ovih područja najbolje poznaju lokalne ekosisteme, sezonske promjene i tradicionalne načine korišćenja prirodnih resursa. Njihovo znanje, iskustvo i svakodnevna prisutnost omogućavaju bržu identifikaciju problema i efikasnije sprovođenje mjera zaštite. Takođe, uključivanje zajednice jača osjećaj odgovornosti i vlasništva nad zaštićenim prostorima, smanjuje konflikte i povećava šanse za dugoročni uspjeh mjera zaštite.

Pored toga, participacija lokalnog stanovništva doprinosi ekonomskoj i socijalnoj održivosti zaštićenih područja. Kroz modele kao što su ekoturizam, održivo korišćenje prirodnih resursa ili pružanje usluga posjetiocima, zajednice mogu ostvarivati direktne koristi, čime se podstiče njihova motivacija da podržavaju očuvanje prirode. Uključivanje lokalnih glasova u donošenje odluka pomaže i u izgradnji pravednijih, transparentnijih upravljačkih struktura koje bolje reflektuju potrebe i prioritete ljudi koji su najviše povezani sa tim prostorima.

Ovom analizom se upravo teže identifikovati dobre prakse, kao i prepreke u komunikaciji i saranji, te utvrditi područja kojima je potreban napredak. Pored toga, analiza omogućava identifikovanje preporuka za unapređenje djelovanja socio-ekonomskih foruma, te unapređenja partnerskih odnosa između institucija i lokalnog stanovništva.

Ovaj izvještaj sumira ključna zapažanja i nalaze prikupljenih podataka, uzimajući u obzir perspektive i iskustva sagovornika iz svih relevantnih sektora, odnosno područja djelovanja.

2. Metodologija

Za potrebe ove analize korišćeni su podaci prikupljeni polustrukturisanim intervjuima, sprovedeni tokom marta i aprila 2025. godine. Ukupno je realizovano 21 intervju, od čega je 7 obavljeno sa direktorima nacionalnih parkova i parkova prirode u Crnoj Gori ili predstavnikom javnog preduzeća Nacionalni parkovi Crne Gore, dok je 14 intervju sprovedeno sa članovima lokalnih zajednica u okviru ovih zaštićenih područja.

Polustrukturisani intervjui omogućili su prikupljanje kvalitativnih podataka kroz otvorena pitanja, koja su dalje dala mogućnost sagovornicima da izraze svoja mišljenja, iskustva i stavove o funkcionisanju socio-ekonomskih foruma, nacionalnih parkova, te njihovu percepciju o odnosima između lokalnih zajednica i nacionalnih parkova, odnosno parkova prirode.

Korišćenje dubinskih (*in-depth*) intervjuova omogućava prikupljanje detaljnih, nijansiranih informacija o radu socio-ekonomskih foruma nacionalnih parkova u Crnoj Gori. Ova metoda omogućava istraživaču da kroz otvorena pitanja i fleksibilnu dinamiku razgovora prodre dublje u stavove, percepcije, iskustva i izazove s kojima se suočavaju članovi foruma i ostali relevantni akteri. Posebno u kontekstu kompleksnih odnosa između zaštite prirode i lokalnog razvoja, ovakav pristup pomaže u otkrivanju motivacija, interesa, ali i potencijalnih tenzija koje bi kvantitativne metode teško registrovale.

Još jedan važan benefit ove metode je prilagođavanje toku razgovora zavisno od sagovornikovih odgovora. Time se omogućava istraživanje neočekivanih tema koje su možda ključne za razumijevanje funkcionisanja foruma, ali koje nisu bile predviđene standardnim upitnikom. Takođe, individualni intervjui pružaju prostor za izgradnju povjerenja sa ispitanicima, što je ključno kada se razgovara o osjetljivim pitanjima kao što su konflikt interesa, percepcije o pravičnosti odlučivanja, ili subjektivne procjene uticaja foruma na lokalne zajednice.

Dubinski intervjui takođe olakšavaju prikupljanje kontekstualnih informacija koje su često ključne za pravilno interpretiranje uloge foruma u različitim parkovima. Socio-ekonomski forumi u Crnoj Gori mogu funkcionisati različito zavisno od lokalne specifičnosti — broja i vrste zainteresovanih strana, tradicije upravljanja, ekonomskih interesa i političke dinamike — a dubinski intervjui omogućavaju da se te specifičnosti razumiju i dokumentuju na kvalitetan način.

Intervjui za potrebe ovog projekta su obavljani uživo ili putem online platformi, a u zavisnosti od mogućnosti i preferencija učesnika. Svi intervjui su snimani uz saglasnost učesnika, čiji je sadržaj naknadno transkribovan zarad potreba analize. Prilikom obrade podataka primljenjen je princip anonimnosti, čime je osigurana povjerljivost i etički pristup istraživanju.

3. Rezultati istraživanja

3.1. Intervjui sa direktorima

3.1.1. Odnos između nacionalnih parkova i lokalnih zajednica

Analiza intervju sa direktorima nacionalnih parkova, odnosno parkova prirode u Crnoj Gori ukazuje da se odnos između nacionalnih parkova i lokalnih zajednica u Crnoj Gori suočava sa višeslojnim izazovima koji direktno utiču na efikasnost upravljanja zaštićenim područjima, kao i na očuvanje prirodnih resursa i dugoročnu održivost. Na osnovu onoga što smo čuli u razgovoru sa direktorima zaštićenih područja ili predstavnicima upravljača, a u vezi sa odnosom spomenutih aktera, identifikovani su sljedeći problemi:

1. Odsustvo stvarne participacije građana;
2. Neusklađenost razvojnih i zaštitnih interesa;
3. Administrativne barijere;
4. Erozija povjerenja.

Prvo, kada govorimo o odsustvu stvarne participacije, treba primijetiti da iako je sveukupan utisak odnosa nacionalnih parkova i lokalne zajednica više pozitivan nego što je negativan, prepoznaje se odsustvo stvarne participacije tih zajednica u odlučivanju i donošenju odluka vezanih za nacionalne parkove, odnosno parkove prirode. Naime, prepoznaje se potreba da lokalne zajednice budu više uključene u ove procese odlučivanja, kao i druge aktivnosti koje nacionalni parkovi sprovode.

“Mislim da je saradnja na jednom zavidnom nivou, ali da se svakako može unaprijediti kroz nekoliko različitih segmenat – od organizovanja zajedničkih aktivnosti, učestvovanja lokalne zajednice na malo većem nivou u izradi odluka koje donosi Nacionalni park i na zajedničkoj zaštiti prirodnih bogatstava.”

Iako su formalni mehanizmi za učešće lokalnih zajednica tehnički prisutni, u praksi postoji izražen osjećaj marginalizacije i isključenosti. Prepoznaje se da lokalno stanovništvo često nije blagovremeno informisano o planiranim aktivnostima, promjenama u regulativi, ili strategijama koje direktno utiču na njihova prava, resurse i svakodnevni život. Nedostatak transparentnosti u donošenju odluka — naročito onih koje se tiču zabrane gradnje, upravljanja turističkim tokovima ili korišćenja prirodnih resursa — dodatno produbljuje jaz između zajednica i institucija. Upravo u ovome, kako naglašavaju sagovornici, vide i jedan od najvećih propusta socio-ekonomskih foruma.

Drugo, Postoji izražena tenzija između ciljeva očuvanja koje sprovode parkovi i razvojnih potreba lokalnog stanovništva. Dok parkovi s jedne strane, insistiraju na očuvanju biodiverziteta, ograničavanju infrastrukturnih intervencija i strožoj kontroli korišćenja resursa, lokalne zajednice svoju egzistenciju vide kroz razvoj turizma, poljoprivrede, stočarstva i srodnih djelatnosti. Upravo ova suprotstavljenost ciljeva i interesa, bez adekvatnog posredovanja ili kompenzacionih mehanizama stvara prostor za konflikte. U ovom smislu, problem koji je posebno istaknut u svim nacionalnim parkovima jeste pitanje nelegalne gradnje.

“Ono što je evidentno gotovo u svim nacionalnim parkovima je nelegalna gradnja i uzurpacija prostora. To je nešto što je čini mi se evidentno i sa čim država definitivno ima problem.”

“Tako da se sporadično javljaju i određene nesuglasice povodom na primjer koncepta nelegalne gradnje i izvjesnih komplikacija u procesu dobijanja dozvola...”

Dalje, složenost procedura za dobijanje dozvola, loša dostupnost informacija i vrijeme potrebno za razrješavanje pokrenutih pitanja i problema dodatno demotivšu lokalne aktere. Generlan utisak je da je lokalna zajednica sloba informisana o svojim pravima, ali i obavezama, te često dolazi do nesuglasica i nerazumijevanaj među akterima.

“Moje mišljenje je da je glavni problem lokalnih zajednica što ne žele ili neće da se upoznaju sa pravilima. Ništa nije zabranjeno da se sadi u nacionalnom parku, ništa nije zabranjeno da se gradi u nacionalnom parku, ništa nije zabranjeno u nacionalnim parkovima nešto više nego što je neđe drugo. Naravno zabranjene su, u smislu nije dozvoljeno da se prave zgrade... Svaki građanin može na svome imanju da napravi ono što želi, ali mora da ispoштуje određenu proceduru. Tu proceduru nisu postavili Nacionalni parkovi, nego država.”

Pored toga, sagovornici ukazuju na to da je povjerenje lokalnih zajednica u institucije upravljanja ozbiljno narušeno.

“Tako da bismo na takav način smanjili jedan, da kažemo, loš narativ koji važi kod lokalnih zajednica, a to je da Nacionalni parkovi samo ograničavaju lokalno stanovništvo.”

“Uvjerio sam se da postoji neki loš narativ od strane predstavnika lokalnih samouprava, da je stanovništvo obespravljeno, da ne mogu da grade, da ne mogu da se bave poljoprivredom u granicama nacionalnog parka...”

Razlozi za ovo nepovjerenje uključuju: neadekvatnu i neblagovremenu komunikaciju, odsustvo konkretnih rezultata nakon sastanaka i foruma, spor institucionalni odgovor na potrebe i zahtjeve stanovništva.

“Imali smo informacije da će se desiti možda neka neprijatna situacija zbog prethodnog rukovodstva koje je obećalo dosta nekih stvari, a ništa nijesu učinili.”

Ukoliko se povjerenje dodatno uruši, postoji rizik da lokalne zajednice u potpunosti odustanu od institucionalne saradnje, što može ozbiljno ugroziti ciljeve zaštite prirode. Bez aktivnog učešća zajednica, sprovođenje mjera zaštite postaje otežano, a često dolazi i do pasivnog otpora, ignorisanja pravila ili čak otvorenog konflikta sa upravljačima parkova.

“Imamo određenih problema sa zaštitom šuma i tu je do neđe poljuljano povjerenje jer Nacionalni parkovi kao upravljači zaštićenog područja ne donose samostalno odluke o realizaciji svih aktivnosti već moramo uključiti i druge donosioce odluka (...) I onda se taj proces oduži što građanima možda ne uliva baš neko povjerenje. Ali tu smo da svakako pojasnimo što su naše nadležnosti i što mi možemo uraditi i da eventualno ukoliko postoji nepovjerenje to ispravimo.”

“Razgovarala sam sa kolegom iz pravne službe pa je i on rekao da su prije par godina krenuli da mijenjaju neke pravilnike i pravila, ali da još uvijek trebamo da vidimo da li će nam to neko odobriti. Bukvalno smo vezani za neke više instance i ništa bez njihovog odobrenja ne možemo uraditi.”

Jedan od ključnih problema u komunikaciji između lokalnih zajednica i uprava nacionalnih parkova jeste što se na socio-ekonomskim forumima često dogovaraju inicijative i zahtjevi koji izlaze izvan nadležnosti samih parkova, a tiču se pitanja pod ingerencijom ministarstava ili drugih državnih institucija. Zbog nedovoljnog razumijevanja institucionalnih nadležnosti, građani nerijetko percipiraju upravu nacionalnog parka kao glavnog krivca za neispunjenje dogovorenog, iako parkovi objektivno nemaju ovlašćenja da riješe ta pitanja. Ovakva situacija dodatno produbljuje nepovjerenje, stvara osjećaj frustracije, te otežava bilo kakvu buduću saradnju koja je neophodna za efikasno upravljanje i održivo korišćenje zaštićenih područja.

“Ono što mogu da kažem sa sigurnošću je da među onome što se dogovori na socio-ekonomskom forumu, većina stvari ne zavisi samo od Nacionalnih parkova. Na socio-ekonomskim forumima se traže i neke stvari koje mi moramo da tražimo od nekog drugog. Znači mi smo saglasni da treba uraditi to i to, ali da bi mi uradili to što nam je predložila neka lokalna zajednica, mi moramo da tražimo od ostalih državnih organa dozvolu odnosno oni treba da private taj naš zahtjev, da nam daju svoje mišljenje”

Upravo zbog ovih razloga, sagovornici ističu da je njihov osnovni cilj da rade na izgradnji povjerenja. Povjerenje između direktora nacionalnih parkova i lokalne zajednice je ključno jer predstavlja temelj za uspješnu saradnju, otvorenu komunikaciju i zajedničko donošenje odluka. Kada postoji povjerenje, lokalna zajednica je spremnija da podrži aktivnosti zaštite, da učestvuje u razvoju inicijativa i da se angažuje u rješavanju problema, umjesto da ih doživljava kao nametnute spolja. S druge strane, direktor koji uživa povjerenje lakše implementira politike zaštite, minimizira konflikte i gradi dugoročne partnerstva koja osiguravaju očuvanje prirodnih resursa uz istovremeno uvažavanje potreba i prava ljudi koji žive u i oko zaštićenih područja.

“To je upravo zadatak socio-ekonomskog foruma da zajedno budemo tu mi predstavnici svih državnih institucija i Nacionalnih parkova kako bi zajedno sa tim građanima razgovarali i da vidimo na koji način možemo da stvorimo i njima najbolje uslove za život.”

“Znači moramo da podignemo svijest ljudi koji su tu da od nas kao Parka mogu da imaju benefite, da nas ne gledaju kao neprijatelje.”

Jedan dio sagovornika ističe i da smatraju da ovo povjerenje već raste:

“Tako da smo imali dosta nekih izazova, ali iz godine u godinu čini mi se ipak da raste i svijest pojedinaca i ljudi, mještana koji žive u samome Parku tako da čini mi se da znaju koliki je značaj čuvanja samog Nacionalnog parka”

“Povjerenje je nužno i vidim ga boljim i kvalitetnijim nego što je bio do sad.”

3.1.2. Funkcionisanje socio-ekonomskog foruma

“Mislim da su socio-ekonomski forumi izuzetno korisni i isto tako sam mišljenja da su u fazi u kojoj trebaju da se dosta unaprijede upravo iz toga razloga što su zamišljeni i što zapravo i postoje da bi lokalna zajednica koja gravitira na teritoriji parka ili u neposrednoj blizini imala koristi i benefite od tog samoga parka, a da to sve bude u skladu sa zakonom, zakonskim regulativama o zaštiti prirode”

Socio-ekonomski forumi su zamišljeni kao mehanizmi koji omogućavaju dijalog, razmjenu ideja i usklađivanje interesa između lokalnih zajednica i uprava parkova. Međutim, praksa pokazuje da ovi forumi u većini slučajeva ne funkcionišu na način koji bi omogućio stvaran uticaj na procese odlučivanja.

“Forum ima odličnu namjeru i mislim da je uloga socio-ekonomskog foruma najvažnija u narednom periodu baš iz razloga da bi se integrisala kompletna lokalna zajednica zajedno sa upravljačima i da bi se na taj način približili.”

Uprkos važnosti foruma u teoriji, većina njih nije zakonski regulisana niti ima jasno definisane mandate, pravila rada, ili odgovornosti članova. Odsustvo institucionalnog okvira ostavlja prostor za improvizaciju, što otežava kontinuiran i svrhovit rad.

Čak i kada se održe sastanci, zaključci i preporuke foruma rijetko se sprovede u praksi. Nedostatak odgovornosti za realizaciju dogovorenih mjera, kao i nepostojanje sistema evaluacije i izvještavanja, dovode do gubitka kredibiliteta foruma među članovima i lokalnim stanovništvom.

Sagovornici su takođe često isticali kako se na sazivima Socio-ekonomskih foruma iznose pitanja na koja on ne može dati odgovor, niti odlučivati o njima.

“Trebalo bi nekako da se uozbolji uopšte pristup svemu tome i taj neko ko je zadužen iz Parkova trebalo da se zdušnije bavi tom temom, razumijete? Mislim da bi trebao da posjeduje hronologiju svih tih sastanaka, da ukoliko se došlo do nekog zaključka da se isprati dokle se došlo sa tim, da se prosto nekako odgovorno postupa prema lokalnoj zajednici.”

“Često se dešava da na samim socio-ekonomskim forumima iznose se: „Zašto ja ne mogu da napravim objekat“ ili „Zašto ne mogu da sadim nešto u nacionalnom parku.“ (...) Nije socio-ekonomski forum konkretno odgovor na ta pitanja, ali svakako saslušamo to.”

Pored toga, prepoznaje se da u članstvu Socio-ekonomskih foruma postoji niska motivacija članova, te članovi ne prisustvuju sjednicama redovno.

“Prije svega vidim tu nisku motivaciju pojedinih članova. To se odnosi ili na nedostatak finansijske kompenzacije za taj rad ili nejasna očekivanja kao člana socio-ekonomskog foruma.”

“Dešavalo se da nemamo predstavnika nekada određene državne institucije ili čak planinarskog saveza koji može dati konkretan odgovor ili ipak ako je taj predstavnik tu nije relevantan da on odluči šta i kako konkretno za tu situaciju i tu nailazimo na onaj problem da se ne implementiraju oni zaključci i preporuke foruma.”

Forumima često nedostaje i fleksibilnost i operativna brzina da odgovore na hitne zahtjeve.

3.2. Preporuke

Na osnovu prethodno navedenih zaključaka intervjua sa direktorima nacionalnih parkova i zaštićenih područja možemo izdvojiti sljedeće preporuke:

1. Pravna formalizacija socio-ekonomskih foruma;
2. Jasna identifikacija članova foruma i njihovo osnaživanje;
3. Podizanje svijesti lokalnog stanovništva o benefitima zaštićenih područja;
4. Veće uključivanje države i stabilno budžetsko finansiranje;
5. Poboljšanje zakonodavnog okvira;
6. Jačanje partnerstva sa institucijama podrške ruralnom razvoju i turizmu;
7. Jačanje internih kapaciteta za saradnju sa zajednicama.

PRAVNA FORMALIZACIJA SOCIO-EKONOMSKIH FORUMA

Prepoznajemo da je potrebno temeljnije definisanje uloge socio-ekonomskih foruma kroz upravljačke planove i interne akte nacionalnih parkova. Forumima treba jasno definisati mandate, uloge i odgovornosti, uključujući redovno izveštavanje o sprovođenju aktivnosti i realizaciji zaključaka. Ova formalizacija bi omogućila institucionalizaciju njihovog doprinosa i povećala transparentnost u procesu donošenja odluka.

„Ja kao osnovnu potrebu vidim da se pravno formalizuje sam socio-ekonomski forum bilo da je to kroz planove upravljanja Nacionalnog parka ili interne akte Nacionalnog parka, kao prvi korak kako bi taj socio-ekonomski forum imati svoje konkretne aktivnosti sa programima i planovima upravljanja i povodom kojih će se na kraju morati izveštavati.“

JASNA IDENTIFIKACIJA ČLANOVA FORUMA I NJIHOVO OSNAŽIVANJE

Potrebno je precizno definisati kriterijume za izbor članova socio-ekonomskih foruma, uz dodjelu formalnog mandata za učešće u procesu donošenja odluka. Članovi foruma bi trebalo da imaju mogućnost da predlažu i oblikuju politike parka, a upravljači parkova bi trebalo da budu u obavezi da razmatraju i implementiraju usvojene zaključke.

„Trebalo da se tačno odrede učesnici tih socio-ekonomskih foruma, da oni imaju na neki način mandat i da se socio-ekonomski forum na taj način uključi u donošenje odluka kroz konkretne predloge i zaključke sa tih sastanka koji bi na neki način poslije trebali biti obaveza upravljaču da ih ispoštuje.”

PODIZANJE SVIJEŠTI LOKALNOG STANOVNIŠTVA O BENEFITIMA ZAŠTIĆENIH PODRUČJA

Preporučuje se kontinuirana edukacija lokalnog stanovništva o ekološkim, kulturnim i ekonomskim vrednostima zaštićenih područja, kako bi se izgradilo međusobno poverenje i razumevanje uloge parkova. Nacionalni parkovi treba da rade na tome da ne budu percipirani kao prepreka, već kao partneri u razvoju.

“Potrebno je dodatno osnažiti kapacitete Parka kako bi se lokalna zajednica i dalje edukovala u značaju statusa ovog zaštićenog područja i neophodnosti očuvanja prirode i svih njenih komponenti što je i primarni cilj nas kao upravljača. Rekao bih još da bi neophodno bilo da i upravljači i saradnici za rad sa lokalnim zajednicama posjete zaštićena područja u regiji, zemljama Evropske unije, kako bi na bazi dobrih iskustava i praksi ta znanja i saznanja primijenili direktno na našem primjeru.”

VEĆE UKLJUČIVANJE DRŽAVE I STABILNO BUDŽETSKO FINANSIRANJE

Uloga države mora biti jače izražena, posebno kada je riječ o finansijskoj podršci ekološkim i razvojnim inicijativama u zaštićenim područjima. Obezbeđivanje stabilnih izvora finansiranja od suštinskog je značaja za održivo upravljanje i očuvanje prirodnih vrijednosti nacionalnih parkova.

„Svakako ono što je korisno jeste i uspostaviti neki, da ga nazovem, operativni budžet za sam socio-ekonomski forum da bi mogao bolje funkcionisati.“

„Čini mi se da uloga države mora biti veća. Znači i po pitanju izdvajanja određenog novca za ovakve ekološke, tako da ih nazovem, stvari. Jer ipak zaštićena područja u Crnoj Gori su prepoznata svuda u svijetu, pogotovo nacionalni parkovi. Vi bez novca nekako ne možete da imate punu zaštitu tih zaštićenih područja.“

POBOLJŠANJE ZAKONODAVNOG OKVIRA

Neophodno je uskladiti zakonodavne akte i donijeti precizne pravilnike. Ovo bi doprinijelo izgradnji poverenja između lokalne zajednice i upravljača parkova i unaprijedilo osjećaj pravičnosti i saradnje.

“A često, to sam rekao i prije, zbog neusaglašenosti pojedinih zakona i odredbi koji su često nekonzistentni u tom dijelu bi značajno bilo poboljšati zakonsku regulativu koja se odnosi na pravičnu naknadu za izgubljenju dobit, a što bi podiglo povjerenje lokalnih zajednica prema upravljaču. Izrada jednog pravilnika recimo od strane Ministarstva finansija po uzoru na razvijene države bila bi nam od neprocjenjivog značaja”

JAČANJE PARTNERSTVA SA INSTITUCIJAMA PODRŠKE RURALNOM RAZVOJU I TURIZMU

Preporučuje se da nacionalni parkovi, kao posrednici, intenziviraju saradnju sa Ministarstvom turizma, Nacionalnom turističkom organizacijom, Eko fondom i Privrednom komorom kako bi lokalnim preduzetnicima i domaćinstvima omogućili lakši pristup fondovima, podsticajima i obukama u cilju razvoja ruralnog turizma i lokalnih manifestacija.

JAČANJE INTERNIH KAPACITETA ZA SARADNJU SA ZAJEDNICAMA

Potrebno je dodatno osnažiti organizacione i ljudske kapacitete upravljača parkova, posebno u oblastima rada sa zajednicama, edukacije i komunikacije. Uključivanje stručnih saradnika i kontinuirana obuka osoblja doprinijela bi boljoj realizaciji participativnih modela upravljanja.

“Potrebno je informisati lokalnu zajednicu i uključiti je u sve procese upravljanja i sprovođenja aktivnosti u još veće mjere nego što je to do sada. Zatim napraviti konkretne zajedničke projekte sa lokalnim strukturama koje za cilj imaju poboljšanje socioekonomskog statusa lokalnih zajednica i domicilnog stanovništva.”

4. Intervjui sa članovima socio-ekonomskih foruma

4.1. Kontekst socio-ekonomskih foruma u nacionalnim parkovima

Svi intervjui i analize ukazuju na osnovne strukturalne izazove sa kojima se suočavaju socio-ekonomski forumi u Nacionalnim parkovima. Ovo uključuje specifične izazove upravljanja, nedostatak stabilnosti u rukovodstvu, nedovoljno uključivanje lokalnih aktera, i neefikasnu komunikaciju. Ovi problemi, kako se može primjetiti, utiču na uspješnost foruma u njihovoj funkciji održivog upravljanja resursima i podrške lokalnim zajednicama.

Intervjui ukazuju na to da forumi često nemaju jasno definisane ciljeve i strategije za svoj rad, zbog čega se njihova efikasnost može dovesti u pitanje. Ovo se može smatrati ozbiljnim problemom, jer nejasni ciljevi ometaju implementaciju politika zaštite i održivog razvoja.

Treba naglasiti da su sagovornici često isticali da sama struktura sastanaka foruma ne daje prostora lokalnim zajednicama da zaista predstave svoje potrebe.

“Mogu slobodno tako reći iz razloga što nijesam pronašao neki prostor gdje institucije ili pojedinci koji djeluju na teritoriji Parka mogu da doprinesu radu socio-ekonomskog savjeta, jer način na koji je prezentovan njegov rad na tim sastancima uglavnom se odnosio na prezentovanje poslovnih rezultata javnog preduzeća Nacionalni parkovi, što u suštini nije cilj djelovanja samog savjeta. Znači ljudi koji su prisustvovali sjednicama savjeta i koji su pokušavali da iznesu problematiku kako da se riješe određeni problemi ili određene nejasnoće u sistemu funkcionisanja Parkova i njihove saradnje sa pojedincima koji djeluju na teritoriji parkova nijesu mogli da se ispolje na samom tom socio-ekonomskom savjetu tj. na tim sjednicama.”

“Parkovi nikad nijesu konkretno rekli – Što vama treba, a mi možemo da vam pomognemo?”

4.2. Uloga lokalnih aktera i institucija

Jedan od ključnih izazova, jeste nedostatak saradnje i integracije lokalnih aktera u forumima. Akteri kao što su lovci, ribolovci, planinari, turistički vodiči i lokalni preduzetnici nisu dovoljno zastupljeni, što može dovesti do nedostatka povratnih informacija o potrebama zajednice.

Lokalne zajednice se često osećaju isključenima iz procesa odlučivanja.

“Jeste da je bilo uvijek nekakve inicijative da se to počne, da se osnaži, da se radi sa lokalnom zajednicom, ali to bi kasnije izlapilo. Ne bi postojao neki kontinuitet. S vremena na vrijeme bismo pročitali da su se sastali, ali ja konkretno nijesam stekla utisak da generalno upravljači zaštićenog područja imaju efikasan model u kojem komuniciraju sa lokalnom zajednicom, što se vidi i u praksi gdje je lokalno stanovništvo apriori protiv zaštite jer ga posmatra kao ograničenje u vršenju svojih prava.”

Forumi ne obezbjeđuju odgovarajuću platformu za izražavanje njihovih potreba, što može smanjiti podršku lokalnog stanovništva za zaštitu prirodnih resursa. Često se dešava i da lokalne zajednice nisu redovno obaviještene o promjenama koje se tiču nacionalnog parka, odnosno parka prirode.

“Pa znate kako vrlo su... nisu transparentni za neke stvari. Recimo mi smo ove godine imali problem zato što su nam bukvalno decembar za januar najavili povećanje ulaza u Nacionalni park.”

“Oni tako stihijski rade stvari i nemaju nikakav monitoring svojih aktivnosti.”

Ipak, i pored takvih utisaka, članovi lokalnih zajednica ističu da smatraju da odnos sa nacionalnim parkovima generalno postaje bolja tokom godina.

“Mislim da je zadnjih dvije godine nekako, da li se kod njih promijenio menadžment ili ljudi ne znam šta, ali da je mnogo bolje. Prije nisu bili toliko zainteresovani.”

4.3. Upravljanje i institucionalne prepreke

Takođe, sagovornici su ukazivali na probleme u vezi sa upravljanjem Nacionalnim parkovima, što uključuje česte promjene rukovodstva, lošu koordinaciju i nestabilnost institucija. Ova nestabilnost može ozbiljno ugroziti dugoročne ciljeve zaštite prirode i održivog razvoja.

Prvenstveno, problema u kontinuitetu upravljanja i česte promene direktora dovode do nesigurnosti i nedostatka kontinuiteta u upravljanju.

“Od sjednice do sjednice su se mijenjali ljudi koji su dolazili ispred preduzeća Nacionalni parkovi.”

“Upravo je suština da socio-ekonomski forum mora biti otporan na političke promjene jer u četiri godine ne znam ni ja koliko vlada nam se promijenilo, koliko smo imali promjena i onda se one odmah reflektuju na nacionalne parkove i tu vidimo odmah manjkavost procesa.”

Pored toga, postoji i nedostatak stručnog kadra koji je odgovoran za sprovođenje zaštite prirode. U ovom kontekstu, obuka i profesionalizacija zaposlenih u Nacionalnim parkovima od ključne su važnosti.

U nekim Nacionalnim parkovima, spominje se problem ilegalne gradnje i nelegalnih objekata. Ovi problemi ne samo da ugrožavaju očuvanje prirodnih resursa, već i izazivaju konflikte sa lokalnim zajednicama.

“Imate situaciju da Nacionalni parkovi prijavljuju nelegalnu gradnju koja je nelegalna i u parku i van parka, znači nema tu razlike, ali od inspekcije nema nikakvog odgovora odnosno oni nijesu u stanju da sankcionišu. I onda su i Nacionalni parkovi frustrirani, a građanima se šalje poruka da mogu da izgrade i da će eventualno legalizovati. Tako da tu je veliki problem koji možda i prevazilazi okvire nadležnosti Nacionalnih parkova.”

4.4. Uloga turizma u socio-ekonomskim forumima

Turizam je važan ekonomski faktor u mnogim Nacionalnim parkovima, ali i izvor konflikata. Prekomjerni turizam može ugroziti prirodne resurse, dok nedovoljno razvijen turizam može ograničiti ekonomske prilike lokalnim zajednicama.

U svim analizama se navodi potreba za razvojem održivog turizma koji bi podržao lokalnu ekonomiju, a istovremeno očuvao ekosisteme. Zbog toga, socio-ekonomski forumi moraju postati platforme koje balansiraju između razvoja turizma i zaštite prirode.

“Skadarsko jezero nije uopšte valorizovano onako kako treba na pravi način što se tiče bilo čega. Tu može da bude i jedrenje i kajakaštvo, znači da se organizuje hiljadu nekih stvari i dešavanja. Ipak je to najveće jezero na Balkanu.”

Jedan od problema koji članovi lokalne zajednice prepoznaju jeste niska cijena ulaznica za nacionalne parkove, uz dodatni izazov slabe naplate postojećih taksi. Smatraju da trenutni sistem ne obezbjeđuje dovoljno sredstava za adekvatnu zaštitu prirode i unapređenje kvaliteta ponude. Prema njihovom mišljenju, unapređenjem sistema naplate i usklađivanjem cijena sa kvalitetom sadržaja i usluga koje parkovi nude, obezbijedili bi se dodatni resursi za bolje upravljanje parkovima, što bi dugoročno doprinijelo i većem zadovoljstvu posjetilaca i boljoj zaštiti prirodnih vrijednosti.

“Možda eto podići ulaznice u nacionalnim parkovima i pored ove godišnje uvesti neke ajde da kažem dnevne ulaznice koje bi možda bile samo za crnogorske državljane koja bi bila jeftinija. Ako je recimo ulaz u Nacionalni park Biogradska gora deset eura, za naše stanovništvo da bude dva eura. To je možda neki eto prijedlog jer smatram znajući cijene u Hrvatskoj, Sloveniji, pa čak i u Bosni u pojedinim nacionalnim parkovima i u Srbiji, mislim da je izuzetno niska cijena da vi za Biogradsku goru i Durmitor plaćate četiri eura ulaz, a recimo na Plitvička jezera ili na Bled da to bude dvadeset ili trideset eura, možda i četrdeset.”

“Ja bih preporučila da se poveća cijena, jer nije realno da godišnja ulaznica za pet nacionalnih parkova košta 13 i po eura. To je stvarno mala cijena za one koji zaista odu u te parkove sa pravom namjerom, koji žele da uživaju u prirodi. Smatram da je cijena niska i drugo smatram da bi se to trebalo ograničiti. Na primjer, mi smo imali prošle godine veći broj posjeta, ali manji broj novaca zato što su turisti, njima je bilo laganije neko ko se zadržava tipa pet dana u Crnoj Gori da kupi tu godišnju kartu. E taj bih dio ograničila, da samo može ajde da kažemo stanovnici Crne Gore da kupe godišnju, da ne mogu turisti koji su tu tipa par dana da kupe godišnju ulaznicu.”

4.5. Zaključak i preporuke za poboljšanje

U skladu sa prethodno navedenim izdvojilo smo sljedeće preporuke za unapređenje funkcionisanja socio-ekonomskih foruma i saradnje između lokalnih zajednica i nacionalnih parkova, odnosno parkova prirode, a na koje su skrenuli pažnju učesnici intervjuja, članov socio-ekonomskih foruma:

1. Povećanje učešća lokalnih aktera i unapređenje povezanosti sa forumima;
2. Stabilizacija institucija i osiguranje kontinuiteta u rukovođenju;
3. Profesionalizacija i kontinuirana edukacija;
4. Razvoj održivog turizma koji uravnotežuje ekonomske i ekološke interese;
5. Unapređenje sistema zaštite prirodnih resursa i borba protiv ilegalnih aktivnosti.

POVEĆANJE UČEŠĆA LOKALNIH AKTERA I UNAPREĐENJE POVEZANOSTI SA FORUMIMA

Učestvovanje lokalnog stanovništva u procesima donošenja odluka o upravljanju nacionalnim parkovima predstavlja temelj održivog razvoja i očuvanja prirodnih vrijednosti. Nepostojanje adekvatnih mehanizama za participaciju lokalne zajednice često dovodi do otpora prema zaštiti, nelegalnih aktivnosti i gubitka povjerenja u institucije. Kako bi se osiguralo redovno i smisleno uključivanje lokalnih aktera (stočara, ribara, vodiča, planinara,

privrednika i svih drugih grupa), nužno je uspostaviti formalne mehanizme saradnje unutar socio-ekonomskih foruma.

Takođe, organizacija javnih rasprava, konsultativnih sastanaka i fokus grupa prije donošenja važnih odluka trebalo bi da bude standardna praksa, koja je unaprijed poznata ljudima i na koju su naviknuli svi učesnici u procesu. Predvidljivost je od posebne važnosti jer dosadašnja praksa pokazuje da su socio-ekonomski forumi viđeni kao ad-hoc tijela koja se sastaju bez naročitog reda i uglavnom „kada se neko sjeti da treba da sazove sastanak“. Takav vid sazivanja sjednica socio-ekonomskog foruma podriva njihov kredibilitet i utiče na stvaranje percepcije da se sastanci dešavaju „pro-forme“, što dalje doprinosi niskoj motivaciji učesnika.

OSIGURATI KONTINUITET U RUKOVOĐENJU

Česte promjene rukovodstva nacionalnih parkova, koje su uglavnom posljedica političkih uticaja, ozbiljno ugrožavaju dugoročno planiranje i stabilnost institucija. Takva nestabilnost otežava rad socio-ekonomskih foruma i onemogućava kontinuiran razvoj partnerstava između nacionalnih parkova i lokalne zajednice, a time slabi i povjerenje lokalne zajednice prema njima. Shodno tome, potrebno je uspostaviti jasne i transparentne procedure izbora i evaluacije direktora nacionalnih parkova, koje će se temeljiti na stručnim kvalifikacijama, iskustvu i rezultatima.

PROFESIONALIZACIJA I KONTINUIRANA EDUKACIJA

Zaposleni u nacionalnim parkovima, kao i članovi socio-ekonomskih foruma, često nisu stručno obučeni za složene zadatke kao što su očuvanje biodiverziteta, rješavanje konflikata islično. Shodno tome, reporučuje se organizacija edukacija i stručnih seminara za osoblje u parkovima, s fokusom na upravljanje konfliktima, komunikacione vještine, ekološku edukaciju i participativne metode odlučivanja.

RAZVOJ ODRŽIVOG TURIZMA

Turizam predstavlja značajan izvor prihoda za lokalne zajednice unutar i u okolini nacionalnih parkova, no neodrživo upravljanje i prekomjerna posjećenost mogu ozbiljno ugroziti ekosisteme i prirodne vrijednosti. Socio-ekonomski forumi trebalo bi da igraju ključnu ulogu u oblikovanju turističkog razvoja koji poštuje principe održivosti. U skladu sa tim, potrebno je uspostaviti mehanizme kontrole broja posjetilaca u ekološki osjetljivim područjima.

Pored toga, ulaganje u edukaciju svih aktera koji se direktno ili indirektno bave turizmom u zaštićenim područjima pomaže da svi bolje razumiju važnost očuvanja prirode. Važno je predstaviti lokalnoj zajednici dugoročne benefite koje imaju kao turistički poslenici od ovakvih prostora, i raditi na tome da i oni razumiju i vide benefite poslovanja u takvim područjima.

UNAPREĐENJE SISTEMA ZAŠTITE I BORBA PROTIV ILEGALNIH AKTIVNOSTI

Problemi poput ilegalne gradnje, nezakonite eksploatacije resursa i krivolova predstavljaju ozbiljnu prijetnju integritetu zaštićenih područja. Trenutni nadzorni mehanizmi često su nedovoljno razvijeni, a kaznene mjere blage. Čak i blage kaznene mjere često nisu uopšte ni primijenjivane. To nam govori da je potrebno ojačati kapacitete inspeksijskih i čuvarskih službi kroz njihovu stalnu prisutnost na terenu ali i partnerski odnos sa građanima, posebno savjesnim građanima koji žive unutar nacionalnih parkova. Uvođenje savremenih tehnologija za nadzor, uključujući dronove i satelitske snimke, može znatno unaprijediti rano otkrivanje i sprječavanje nepravilnosti.

Takođe je važno unaprijediti zakonsku regulativu kako bi se osigurale strože sankcije za prekršaje u zaštićenim područjima.